

LIBURUAK

Hizkuntza eta Pentsakera

Egilea: Larresoro - Arg. ETOR

Leit motiv bakarra du liburua honek: marxismoaren esan batzuek ekuilibrioaren argitan atzeratu.

1972 urteak zientziaren haroa iri-ki nahi duela dirudi euskal literaturan, urtea nolako liburuaren abiatu dugun ikusita. Marxismoaren arazoa garbitu nahi duela ere bai. Esku artean duguna Larresorarena da (alegia, Txillardegirena): *Hizkuntza eta Pentsakera*, 1972, 141 orrialde, 6 kapitulu. Liburua presentazio guztiz egokiz dator, R. Mendigurenen egur zoragarriekin. Nire gustorentzat Etor-en orain arteko onena.

Gure artean Txillardegik ez dauka problemaotan parekorik. «Jakintsu isilak» utzi eta (euskerez) idazten dutenen artean behintzat. Autorea lehenik ere laio agerturik zen gaiotan, JAKIN-en eta beste aldizkariaren batetan azalduko saio zortetarik. Aspaldian iri zalgu ekuilibrioaren azterketan eta haren berri ematen 1967an marxista batekin edukitako haren eztabaida gogorra ere ezaguna da. Harrez gero Txillardegik ez dagoena, europar marxistek ere ondo ikusi dute. Schaffek, adibidez. Zientifiko sobietarren ekuilibrioaren hurbiltzea beste behin asteak iri hontan jakinarazita dago (ZA, zenb. 430, *Lenguaje y Pensamiento* liburuaren berri emanez: autore sobietarrek ere Txillardegiren izenburu berdina eman diote beren liburuari). Denborak arazo eman diogen segurtasunarekin daturik, bada, oraingo Txillardegik, hizkuntzaren eta pentsakaren arazoa oki samar azaltzen. Whorfen, Levi Straussen, Lacanen teoriak hemen ikus ditzake irakurleak, xeheki eta garbi jarrita. Alor guztiz ezberdinetan (linguistikan, etnologia, sikanalisan) adaskatu den ekuilibrioaren azterketako erakusmen ederra. Txillardegik batez ere linguistika estrukturalari lotu zaio, etnologia ta sikanalisan ahatu ga-

Problemaotan oraindik asko ohiu gabekoarentzat hona lehenik argitastu bi, liburuaren garrantzia ohar dadin.

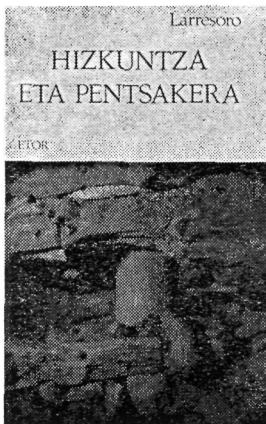
Irakurleak Garateren *Marx eta Nazioa* edo beste edozein liburu irakurri badu ikusiko zenez, azken finean marxismoa dena adartatzen kondaira-filosofia batean inguratu biltzen da (Garateren liburuaren bigarren parteok lehen kapitulu guztiak ikus). Estrukturalismoak kondaira filosofia hori arazatu du, marxismoaren ardatza bera hortakoz.

Marxismoari, gizona ta historia, produzioak zertzen dituela iruditzen zaizkio. Estrukturalismoari —labur esateko— hizkuntzak egiten duela. Larresororen liburuak onarritako tesi hauxe du.

Bi ikuskeren sintesia lortzeko dago oraindik. Entseiatu ere doi-doi egin da batera. Euskaldun marxistak marxismo zahar batetan agiri dira; Txillardegik post-marxista sentitzen da, ta zeregin horren premiarik ez du ikusten. Horrela marxistaok eta estrukturalistaok (Txillardegik kasu hontan) elkarren buruz-buru ta kontra hutsen daude.

Antonia hori behin-behinean eta une batez onartuz gero, alortu beharra dago: Txillardegiren marxismo kritikak arazo du. Marxismoari ez zaio suntsitu, ala gora iristen salbatu beste erremediorik gelditzen. Txillardegik lehenengoa bakarrik onartuko luke agian.

Irakurle kritikako hiru maila edo sedimento aurkituko ditu liburuan: (1) estrukturalismoarena linguistikari, (2) estrukturalismoarena mundu ikuskerari eta kondaira filosofian, eta (3) mundu ikuskerari honen zerikusit politikako, hain linguistikaren ondorioen nahiz metodo estrukturalistaren beraren aldeki begiratu, eta marxismoaren kontrako ezten gorriarekin gainera. Hiru mailaok edukirik, azalean liburuaren leit motiv batzuetatik marxismoaren azterketa emateak gehiegia dirudi: izan ere Txillardegik gehien-gehienbat marxismo mis-



tifikatu bati erasotzen dio, gure arteko marxismo korienteena, gaurdaino ikusi ahal izan den berrakera ere bai, horixe izan arren. Nolanahi ere aurrerantzean marxismoaz azterketan beharrezko izanen izan da liburu hau. Esan dako hiru mailaok ia kapitulu guztietan nabari ditezke.

Lehenengo maila ebaztea linguistiki utzirik, beste biez jardungo naiz ni, eta lehenengo mailako puntu bat bakarrik aipatuko dut: hizkuntzaren sorreraren arazoa. (Matez ere marxismoarekiko zereginetara lotuko naiz eta guztitan). Puntu honen inportantzia garbia da: marxistek, historiatza izaki, zerbaiten sorrera azalduz haren naturalez bera argitu dutela uste bait dute.

HIZKUNTZAREN JATORRIA

Hizkuntza ere gauza bera egin ohi dute: hizkuntza, lanaren produktutzat dakudate, hizkuntzaren naturalez ere horrelaxe espikatzen. Engelsen eriztiaz hizkuntza lan banakuntzaren, produzio prozesuaren eta premiaok kanpotik eragindako abots-harrien eta burumularen eboluzio emari da (ik. or. 104/105). Teoria horiekin ez hizkuntzaren jatorria eta ez naturalez dago jadanik adierazterik, eta zientziak aspaldi zokoratu zituen. Txillardegik ere ongi erakusten du ezezkia, liburu osoan zehar eta 5 kapituluaren batez ere. Hizkuntzaren sorrerua sinbolamena da, inkontzientea edo taxutu-beharra.

Baina hau ez da gehiago argitzen. Hots sorrerua ematen da, baina sorrerua hontatik hizkuntzaino dagoen prozesuari segitu gabe. Hutsune honike begiratzeko mehezgarri litzake, halare. Esaterako, marxismoarekin polemikan jardutekotan —ta liburu hau halaxe ari da— Engelsek arazoaren termino denak atzekoz aurrera espikatzen dituela erakutsi dute, eta Engelsek bezalaxe oraindik harekin dabilzanek: hizkuntza ezarrian eta burumularen desarrolloaren ondorio haina edo gehiago bait da hain eragile eta kausa. Giza-lanaren produkto haina haretzen aurrez-eman. Honekin marxistek izan dituzten eboluzio eta genetika teoria paregarriak ere haurperatu beharra zegoen. Problema zientifiko hontan haur politiko asko korapilatu izan da, liburuok hutsune hau Midizinko Nobel Saria duen Monoden zer duen (El Azar y la Necesidad).

«Es imposible no suponer que entre la evolución privilegiada del sistema nervioso central del Hombre y la de la performance única que lo caracteriza no hubiese habido un emparejamiento muy estrecho, que hizo del lenguaje no sólo un producto, sino una de las condiciones iniciales de esta evolución» (143/144).

Ideologikeria hori dabilkigu oraindik hizkuntza, sinboloak, kultura, e.a. ginegituren apaiera bota nahirik. Hori antidiaklektika dena erakutsita nago, azkenean kausa barrarekin operatzen bait du, teoria dialektiko ordez monokausalista

eta materialista vulgar bihurtuz. Logikak agertarazten duena zientziak irimotzen du:

«Lo que es lo mismo que admitir que el lenguaje articulado, desde su aparición en el linaje humano no ha permitido solamente la evolución de la cultura, sino ha contribuido de modo decisivo a la evolución física del hombre» (149).

Hipotesi hau jar ditzake, bera: «...Aparecida muy prontamente en nuestra raza, la comunicación simbólica más rudimentaria, por las posibilidades radicalmente nuevas que ofrecía, constituyó una de estas "elecciones" iniciales [uretatik lurrera pasatu zen lehenengo arainaren antzeko aukera] que comprometen el porvenir de la especie, creando una presión de selección nueva; esta selección debía favorecer el desarrollo de la performance lingüística y por consecuencia la del órgano que la sirve, el cerebro» (144). Aberebat suposatuz gero, «es evidente aren neuro-sistiman aldakuntzaren que (...) el uso de un lenguaje, por primitivo que sea, no puede dejar de (...) crear en favor del desarrollo del cerebro una presión de selección poderosa y orientada, tal como ninguna especie afásica podía jamás esperar (...)». Vemos también que la presión de selección debida al uso de un lenguaje debe favorecer especialmente la evolución del sistema nervioso central en el sentido de una inteligencia de un cierto tipo...» (146).

Engelsen adierazpenak hitzez-hitz berritzen ari direnak, oso nabarmen oraindik, inondik ere tximur-engandik gizonengana pasatu ezin da babilizta: tximur bezalaxe, ikusitakoa irudikatzen iri bait dira. Ez zuten agian eboluzio legeen eta genetikaren berri oraindik entzun-go.

Problema honen azterketa xehegoa bat Txillardegik berak egin lezaiguke. Edo X. Kintanaren ere bai, linguistika nahiz biologia zale denez gero. Hori egin osten gure paleomarxismoari gailu gartu eta hizkuntzaren eta lanaren arteko batasunari «zientzia-petrikilloena» baino espikatu zientifikoko gait eman ahal izango genioke marxismoa aspaldi hildako eboluzio teoretatik libratuz.

GAURKO ZIENTZIA

Txillardegiren liburu gaurko zientziat baliatzen da. Maila hortan ez dago aitakiarik.

Baina Txillardegirentzat gaurko zientziaren arabera mundu ikuskerari bat bakarrik dala posible ematen du. Ta hori balegoke zer eragotzirik.

Liburu polemiko izaki, konprenditzen da hori. Zientziaon gainean joera ugariatzen eta diferentzia asko egon arren agiriak bait da XIX mendeko ikuskeren kontrako guztien batasuna. Ta Txillardegik ez-patrik gabe gure arteko XIX-gne-rien aurka burukatu da.

Ni ere sinetsita nago burruka hiri guztiz premiazkoa dugula. Izan ere, gu historismoa ezin galdituz gaitzake oraindik. XIX mendeko gorr-gorriz (XVIII-gnean ez gaudenean). Baina polemika hortan gure horizontetaz piska bat hestutzen ditugu.

Txillardegiren oinarritako tesla guztiz arazoizkoa da. Gaurko zientziarekin ez dago bestela hitzegiterik: «...Ados dira gaurko jakintsuak puntu batetan: hizkuntza agertuz gero, pentsabidearen eustari eta gidari bihurtzen dela oso azkar; eta hiri dela-ta, oso sakonki markatzen eta baldintzen dituela hizkuntza horetaz baliatzen direnak (eta baliatzen den herria, bera)».

Liburuak balezatzen duena, tesi balezatzen, guztiz onartu beharra dago. Ez da berdin tesi ukariorrekin: liburuak tesi positibito horrekin uka ditzake baina gehiago arbutatzen bait du.

Hori hurrengoan ikusiko dugu.

Joxe Azurmendi

J. MARTIN HIRIBARREN (1810-1866)

Euskal idazle garsua. Mugaz andikito euskaldunak batez ere poema sotil batean goratu zituen. Orixek bere euskal literaturaren kondaira laburrean aipatu ere egin ez arren, gora aundioa degu alor onan. Onak idatzi zizun euskal poema ez bait da nolanaika.

Ikuntzalariek, ala ere, argitara gabe utzi zuten itzietagatik aotan gaitz artzen dute. Hiribarrenen, bada, itzietz edo bat osatu zizun; naira, oraindik, berak utzi zuten bezala, Mekenas on baten zal, auter-arteon zokoratua egon. Lan auker ez al dute merezi argitara ekaritzea? Askainen sortuz degu, Etxeberria deritzan etxean, 1810-5-8an. Ez zan edozalaz odolokoa ere; amaren aldetik, bada.—Juana Dutari—Bastan ibarreko Aspikueta datzan Dutari leinagatik zetorren. Ork, au da, Dutari etxetik zetozen baita Martin Aspikueta (1491-1586) lege-gizon ospetsuarena eta Maria Aspikueta, Frantzisko Xabier deunaren ama. Bera, bazuen alen zerbait gure poemagile trebak.

Eliz-ikuntzaz amaiturik, 1833-6-lean apaiztu zan. Beratik Urruñara bialdu zuten arimaz; urrengo urtean, Bardotzera, ta emenke bizi izan zan 1834etik 1865erarte. Azken urte onetan Baionako eliz nagusiko deduzko kalonez izentatu izan. Urte bete doi-doi egin zuten emen; goiz batean, ba, Sagrarioa ixten zebillela atz-punta bat zauritu eta telano-gaitzez il zan, 1866-11-26an. 55 urte baino ez zituen orainditi.

Aski gai urratu zituen, itz neurtuz batez ere; erretasun izugarria zeukan olerkiak txirikordatzeko. Agustin Chahok orixegatik «olerki malte» deitzen dio bere eskutizetan; Goleitek ere, Eskaldunak argitardu zuean, «olerkaria erditu zaigu» esan zuten. Bi aukien ta Duvoisin-ekin izan zituen istillu batzuk ere, euskal ortografiaren ordurarte erabili zuten c zala eta ez zala.

IDAZLANAK

J. M. Hiribarrenen poema edo bat utzi zizun: Escaldunak (Baiona, 1853). Eta ukatu ezina: aalegin izugarria erakusten du lan onan, mami eta azal, maisuki egina bait da: 238 orrialde dauka, 5.504 bertoz ornidunak. Euskaldunak 18 ahalalditan bi izi zuzendu ondoren, Iberia, Kantabria eta Euskalerria kantatzeko darabillik leendabiziko iru atalak; laugarrenean, euskal erri bakoitza abesten du: Be-Nafarroa, Goi-Nafarroa, Xuberoa, Gipuzkoa, Bizkaiak, Araba, Lapurdi; eta aurretiko ibaiak: Ihuri, Laran, Urhandi, Uheriti, Bidasoa; eta uri bereziak: Azkain, Kanbo; eta merkatudun erriak, 35 erriak, eta berrietako seme ospetsuak, eta azkenek euskaldun gizonak, mutikoak, neskatxak, kargudunak, apetzak, mirikuak, eskribak, agotak, pillota jokuak, zezanak eta beste, dena nasaki eta bertso bipiletan.

Oso jakinarrria dago —ezin ukatu— kantutegi au: gure asaben oitara, solas, joku, gizaseme goren eta gaierakoak eurrez ematen dizkigu. Badu jakituria, eta erretasuna gauzak xairo adierazteko. Barruan galgal zerabilen gaia artistia bezala eman zuten jariak. Goxotasunik eza egotzi zaio inoiz; bertozak egikeran ez duela, alegia, guk nai oi degun edo goxo. Orixeg gaitz, har zuhura omen degu barne-arnasari ataka irikitzen. Baitake orla izatea, baiña gure kobakariak beti izan ditugu lotoz samarrak lirika gaitzeldaditan. Bera, akatsa ote?

Beste bi lanok ere argitaratu zituen: 1) Montebideoko berriak. Ut omnes lucifacere: Guacac salbatu nahi. Eguia khiratsa bai (Baiona, 1853). Aurretiaz Messager de Bayonne-k argitaratu eman zituen lanak dira, sorta batean bilduta; eta 2) Escaraz eguia (Baiona, 1858); 159 orrialdeko liburuak. Apolojietika txiki bat dugu: Jainkoa eta Aren gurgako axola, Sifistea, Eliza, Aita Santu, erlijioak eta abar.

Argitaratu atera gabe utzi zituen beste lan batzuk, eta gaur ere orrela daude: tamalez: Gramatika bat, atsotitz sail bat, Erreñuko Edestia, Andra Mariaren bizitza, eliz-italdi batzuk, Iruineko jaiak, olerki-mordo bat, eta gorago aipatu degun itzietza —Dictionaire Basque-Français—. Bada oraindik gure azkaindar olerkariaren poema luze bat —Napoléon lehen—. Bonaparte printzearen paper artean egona, eta gaur Bizkaiko Diputazioak liburuetan aurkitzen dana.

Euskal frantses itzietza badu bere jakinarrizketa. Larramendiren itzietza maila samar erabilien zuten arren, eta berak ere bere kasa beste itz batzuk sortu, zentzunez jokatzen du gienetan. Eta Azuker eta Lhandek baitik bat esku artean euki zuten aren lan baliotsua.

A. ONAINDIA

Kultura eta Fedea



ERLIJIOA HAUZIBEAN

Hona elkarren osagarri diran bi liburu, Hona elkar-lanean taxuturikako bi liburu. P. Agirrebalzategi, P. M. Zabaleta, A. Sagarna, J. M. Torrealday, I. Berceiz, eta J. M. Diez-Alegriaren artean egina lehenengoa. Joseba Arregi, Eusebio Osa, Joxe Azurmendi, Larresoro, Joan T. Torrealday eta Piarres Xarritonek bigarrena.

Ez noa bi liburu hauk aztertzen, berri ematera baizik. Sakonegiak eta gaurkoegiak zaizkit irizti sakon bat emateko. Ni baiña jantziago baten esku utziko dugu lan hori, bera.

Baia binbitartean ezin utz mahai gainean hautsak zikitzen. Lan haundiegi eta interesgarriegia iruditzen zaigu pekatu iri egiteko.

Lehenik «kultura», «fedea» eta «erlijio» hitzak aztertzen dituzte. Erlijioa gizonaren salbaidela ala ondaztala da. Zer kritika egiten zaio erlijioari? Barth Bultmann, Bonhoeffer, Tillich eta abarren kritikak jasotzen dituzte. Baita gaurko filosofia sobietarra ere. Eta honek guztiak Euskal Herrian duen erasana. Fedeak ekintzarako deia al darama? Bai al dute elkarrekin zerikusirik fedea eta kultura? Zer pentsa gaurko Jainkogabetzari buruz?

Gai hoiek denak aztertzen eta sakontzen dituzte. Gai zalak, bizi-bizik, edozeinargi.

Ez dira edozeinargi egiten diran liburuak. Kultura eta teologia apur bat eduki behar da hortarako. Baina apaiz eta fraldek eta hortarako bidean jarrita dauden guztiak irakurri behar litzekete. Astiro irakurri, zuzartariki aztertu, batzarretan jorratu, bakardadean ausartu... Baina hiri guztia, gogo onex, aurre-iritziak gabe.

Kalean daude gai hoiek. Jendearen buru-bihotzetan galdera hoiek. Erlijio kezka eta ardura duen edonork antzakitatzat artu behar litzuke bi liburu hauk. zin daitezke zokoratu.

KULTURA ETA FEDEA - ERLIJIOA HAUZIBEAN - JAKIN SORTA.

Hegazti